

Т.М. Мирошніченко, к.ю.н., доцент
кафедри кримінального процесу НЮАУ
ім. Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ ЕФЕКТИВНИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У РЕГУЛЮВАННІ КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН

В сучасних умовах, коли головним напрямком судово-правової реформи стала ідея зміни соціальних цінностей на користь конкретної людини, особливого значення набули питання співвідношення публічних і диспозитивних начал, підстав обмеження свободи вибору у кримінальному процесі.

В теорії кримінального процесу висловлені різні думки щодо визначення ролі засад публічності (врегульованого законом провадження у справі в інтересах держави і суспільства у цілому незалежно від волі окремих осіб) і диспозитивності (закріпленої в законі свободи суб'єктів правовідносин розпоряджатися своїми правами) в регулюванні кримінально-процесуальних відносин. Одні автори називають і публічність, і диспозитивність принципами кримінального процесу, інші – визнають принципом

тільки публічність, а диспозитивність – лише засадою. Правильним є розуміння публічного як основи і для приватного права, оскільки певні моделі поведінки у всіх сферах, що регулюються правом, закріплені державною через правові механізми задля охорони відповідних відносин.

Можливість розпоряджатися своїми правами (диспозитивність) передбачалась КПК і раніше (право, а не обов'язок давати показання, знайомитись з матеріалами справи, заявляти клопотання і відводи, ін.). Змінами в законодавстві 2001–2003 рр. засади диспозитивності були значно розширені і стосувались звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим винних осіб, що вперше вчинили злочин (ст. 12 КК); вибору складу суду (ст. 17 КПК); обов'язкових для суду: відмови прокурора від обвинувачення (ч. 2 ст. 282 КПК), дослідження доказів у суді, якщо вони є належними і допустимими (ч. 3 ст. 253 КПК). Згода сторін має вирішальне значення при визначенні обсягу доказів, що будуть досліджуватись у суді (ч. 3 ст. 299 КПК).

Такі реформації викликали дискусії серед науковців. У публікаціях останнього часу проглядається занепокоєність зростаючою динамікою відповідних процесів у законодавстві, що не відповідають, на думку окремих авторів, цілям кримінального процесу.

Оптимальним в нинішніх умовах здається таке співвідношення, яке б, з одного боку, забезпечувало умови для захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, спонукало їх до активної участі у судочинстві, а з іншого – не похитнуло віру решти членів суспільства у справедливість, яку зазвичай пов'язують з необхідністю встановлення істинних обставин справи (ст. 2 КПК).

З такими положеннями не узгоджується ч. 2 ст. 282 КПК в новій редакції, якою встановлено обов'язок прийняти відмову від обвинувачення прокурора (ч. 3 ст. 264 КПК) і не продовжувати пошуки істини, коли потерпілий не виявляє бажання підтримувати обвинувачення. Такий стан усуває взаємодію двох начал у кримінальному процесі, що не є нормальним. Диспозитивність не може не пов'язуватись з активною роллю суду, оскільки свобода заінтересованих осіб розпоряджатися матеріальними і процесуальними правами обумовлює необхідність не тільки допомоги, а й контролю зі сторони суду. Законодавцю у подальшому слід визначитись з концепцією цілі кримінального процесу, внести зміни в чинний КПК, які свідчили б про послідовність у виборі моделі правового регулювання.

Актуальним, виходячи із результатів відповідних досліджень, є питання визначення меж диспозитивних начал у кримінальному судочинстві. Це видається можливим за допомогою процесуального забезпечення цих засад. Диспозитивність як можливість суб'єктів розпоряджатись своїми

правами в рамках, встановлених законом, не суперечить принципу публічності, оскільки повинна ретельно регламентуватися законодавством. Уточнюючі норми кримінально-процесуального закону, законодавець у будь-якому випадку якісно змінює диспозитивність, оскільки чим менше прогалин у законодавстві, тим менше можливостей зловживання як з боку державних органів, так і з боку інших учасників судочинства. Таким чином, якісне зміцнення диспозитивності у кримінальному процесі означає посилення гарантій проголошених прав учасників судочинства, що, в свою чергу, досягається розвитком і конкретизацією публічного закону.

На фоні багатьох нововведень в КПК, пов'язаних із розширенням диспозитивних начал кримінального судочинства, впродовж значного часу діють положення, безпосередньо пов'язані з правами учасників процесу, які фактично не наповнені конкретним процесуальним змістом і потребують законодавчого втручання. Так, необхідно врегулювати процес подання доказів учасниками кримінального процесу та іншими особами органам, які ведуть процес. Довгий час не врегульованими залишаються також питання, пов'язані з можливістю проведення альтернативної експертизи.

Диференціація процесуальної форми (спрощений порядок судового розгляду), інші види розширення диспозитивних начал багатьма авторами розцінюються як наслідок тиску злочинності. Сучасні правові системи передбачають різні способи розвантаження судів і, відповідно, економії коштів на їх утримання. Це і «призначення покарання за згодою сторін», і «штраф за згодою», і «поштовий дозвіл», «медіація» та ін.

Впровадження в національну систему судочинства альтернативних способів врегулювання кримінальних конфліктів, як видається, може мати місце за таких умов: законодавчого визначення кола злочинів, з якими пов'язується відповідний спосіб регулювання кримінально-процесуальних відносин; по можливості залучення громадськості як посередника при вирішенні кримінальних спорів; добровільність намірів обвинуваченого і потерпілого щодо врегулювання конфлікту певним альтернативним способом, процедура якого передбачена законом і не суперечить принципам кримінального судочинства; контроль суду за законністю відповідних процедур.

Оскільки введення нетрадиційних або нових форм правового регламенту кримінально-процесуальних відносин може мати і зворотний ефект, доцільно, перш за все, враховувати національну ментальність та історичні традиції в сфері законодавчої та правозастосувальної діяльності, вивчати міжнародну практику застосування соціально орієнтованих технологій та ширше впроваджувати експериментальні норми в правозастосувальний процес.